

(наприклад, правочин), а не саме зобов'язання.

У ГК України містяться й інші положення про припинення зобов'язань, які не узгоджуються з відповідними положеннями ЦК України. Існують у ГК і внутрішні суперечності. Так, у ч. 1 ст. 202 ГК до підстав припинення господарських зобов'язань віднесено угоду сторін, а у ч. 2 – розірвання договору. Тут цілком очевидно, що автори не врахували того, що розірвання договору можливе як у судовому порядку, так і за згодою сторін. Отже, механізм регулювання припинення зобов'язання у будь-якому разі вимагає свого подальшого удосконалення, у тому числі й у контексті поставлених у статті проблем.

*Ващинець І. І.,
аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТВОРІВ МУЛЬТИМЕДІА

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до появи нових об'єктів авторського права з невідомими раніше властивостями та способами використання. Такі об'єкти досить часто не можна чітко класифікувати, віднести до певної групи творів науки, літератури чи мистецтва. Разом з тим, визначення правового статусу нових творів є необхідним не тільки з теоретичних, але, передусім, з практичних міркувань.

Категорія об'єкта авторського права досить детально аналізувалася у вітчизняній науці авторського права. Поняття твору як об'єкта авторського права досліджене у працях О.С. Іоффе, В.Я. Іюнаса, А.М. Гарібяна, М.В. Гордона, В.І. Серебровського, В.О. Дозорцева, О.А. Підпригори, Е.П. Гаврилова, О.П. Сергеева. У роботах цих та інших авторів детально розроблене поняття об'єкта авторського права, виходячи з поглядів на твір як на нематеріальний об'єкт, продукт духовної творчості людини¹. Разом з цим, ще відомим російським цивілістом Г.Ф. Шершеневичем відзначалася складність надання визначення об'єкту авторського права, у зв'язку з тим, що у короткому визначенні важко охопити усі аспекти такого багатогранного поняття, як твір². Тому, пропонуючи, як правило, власне визначення, автори детально зупинялися на юридично значущих ознаках об'єкта авторського права.

Найбільше визнання серед дослідників отримало визначення твору як об'єкта авторського права, сформульоване В.І. Серебровським ще у 1956 році: твір – це сукупність ідей, думок та образів, які отримали в результаті творчої діяльності автора своє вираження

¹ Серебровский В.И. Вопросы советского авторского права.- М., 1956.- С. 30.

² Шершеневич Г.Ф. Авторское право на литературные произведения.- Казань, 1891.- С.154.

у доступній для сприйняття людськими відчуттями конкретній формі, що допускає можливість відтворення³. Як бачимо, основна перевага цього визначення полягає в тому, що в ньому вказано основні ознаки охоронюваного авторським правом твору. До них наука цивільного права, чинне законодавство та правозастосовча практика відносять творчий характер та об'єктивну форму, в якій виражений твір. Саме залежно від того, чи притаманні твору ці ознаки, вирішується питання про його охорону авторським правом.

Інформаційно-цифрові технології породили нові види творів-об'єктів авторського права. Серед нових об'єктів чинне законодавство України прямо називає комп'ютерні програми та бази даних. Обидва названі види творів чинний Цивільний кодекс України⁴ не відносить ні до літературних, ні до художніх творів, вказуючи на їх своєрідність. Статус цих творів загалом визначений чинним законодавством України. Перші охороняються як літературні твори (ч. 4 ст. 433 ЦК, ст. 18 Закону України "Про авторське право і суміжні права"⁵), другі – охороняються як такі аналогічно до збірників творів та інших складених творів (ч. 5 ст. 433 ЦК, ст. 19 Закону України "Про авторське право і суміжні права"). Правове регулювання їх використання на цьому етапі розвитку вітчизняного законодавства далеке від досконалості. Використання цих об'єктів на практиці стикається з багатьма труднощами, які, зокрема, пов'язані з невизначеністю їх правового статусу. У цій статті ми намагалися окреслити загальні підходи до визначення правового статусу продуктів мультимедіа.

Розвиток цифрових технологій та інтенсивне розповсюдження Інтернету в усьому світі створили в усіх країнах немало правових проблем, особливо у сфері авторського права, пов'язаних з появою нових об'єктів авторського права⁶, які сьогодні прийнято називати мультимедійними. Цей термін походить від латинських слів *multum*, що означає "багато", та *media* – носій, середовище. Новий вид творів не можна віднести ні до літературних, ні до художніх творів у традиційному їх розумінні. Мультимедійні твори – це своєрідне поєднання текстів, статичних і рухомих зображень та часто музичного супроводу. Інше визначення мультимедійних творів, яке хоча й зосереджено на технічній складовій, однак досить точно відображає їхню сутність: це інтерактивні системи, які забезпечують роботу з нерухомими зображеннями і рухомих відео, анімованою комп'ютерною графікою і текстом, мовою і високоякісним звуком⁷. У "Зеленому документі", прийнятому Комісією ЄС 19 липня 1995 р., під продуктами мультимедіа розуміють комбінації з баз даних і робіт різних видів, таких як зображення (художні або анімаційні), тексти, музика та комп'ютерні програми⁸.

Ідейною передумовою виникнення технології мультимедіа вважають концепцію організації пам'яті "MEMEX", запропоновану ще в 1945 році американським вченим Ваннівєром Бушем. Вона передбачала пошук інформації відповідно до її змісту, а не за формальними ознаками (за порядком номерів, індексів, за алфавітом тощо). Ця ідея знайшла своє вираження і комп'ютерну реалізацію спочатку у вигляді гіпертексту (системи роботи з комбінаціями текстових матеріалів), а потім і гіпермедіа (система, що працює з комбінацією графіки, звуку, відео та анімації) і, нарешті, в мультимедіа, що поєднала в собі обидві ці

³ Серебровський В.И. Вопросы советского авторского права.- М., 1956.- С. 32.

⁴ Офіційний вісник України. - 2003.- №11.- Ст. 461.

⁵ Відомості Верховної Ради. - 1994.- №13.- Ст. 64.

⁶ Охрана интеллектуальной собственности за рубежом: достигнутый уровень и тенденции развития // ИС. Авторское право.- 2000.- №9.- С. 28.

⁷ Новосельцев С. Мультимедиа – синтез трех стихий // Компьютер-Пресс.- 1991.- №7.- С. 21.

⁸ Авторське право і суміжні права в інформаційному просторі "Зелений документ", прийнятий Комісією Європейського Співтовариства 19 липня 1995 р. // Авторське право і суміжні права. Європейський досвід: у 2-х кн. (за ред. А.С.Довгерта).- Кн. 1: Нормативні акти і документи. Європейська інтеграція України.- К., 2001.- С. 155.

системи.

Створення продуктів мультимедія за допомогою новітніх технологій зараз відбувається практично в усіх сферах людського життя: з освітньою метою створюються пізнавальні мультимедійні програми, електронні підручники, мультимедійні навчальні курси, художні твори з елементами навчання; у видавничій діяльності масово виробляються електронні книги, журнали, путівники, довідники, енциклопедії, каталоги; у бізнесі мультимедія застосовуються для організації рекламного супроводу, проведення презентацій; розважальним цілям слугує створення нових комп'ютерних ігор. У літературі відмічається, що суттєве збільшення мультимедійного ринку очікується внаслідок розвитку і модернізації засобів мобільного зв'язку⁹. Таким чином, економічне значення мультимедійних творів зростає і буде зростати більш швидкими темпами. Разом з тим все більшої гостроти набуває питання визначення правового статусу нового виду творів.

Незважаючи на те, що терміни “мультимедія”, “мультимедійний” зустрічаються у декількох нормативно-правових актах, їх визначення у жодному з них не наводиться. Єдиним правовим актом, в якому принаймні наводяться приклади мультимедійних продуктів, є Інструкція про порядок складання звіту про використання програмних продуктів і комп'ютерних мереж, затверджена наказом Держкомстату від 27.08.1998 р. №10¹⁰, де зазначається, що до систем мультимедія слід відносити програмне забезпечення для відеоконференцій, відеоредактори, системи нелінійного відеомонтажу, програми створення відеомонтажу, програми для оцифрування відео, програми для редагування звуку. Разом з тим, кваліфікація правового статусу продуктів мультимедія є важливим питанням.

За своєю сутністю мультимедійний твір є сукупністю комп'ютерних програм, баз даних, пошукових систем та інших об'єктів. Специфіка мультимедія полягає у розташуванні на одному носії його складових частин, що мають різну природу¹¹. Мультимедійний твір передбачає розробку програм, однак не зводиться до одних лише програмних продуктів, навіть якщо вони відіграють визначальну роль у його відтворенні. Так само мультимедійний твір включає бази даних, однак вони зовсім не є визначальними для його природи і відіграють тільки допоміжну роль, наприклад містять великі обсяги графічної та текстової інформації, яка потрібна для належної роботи мультимедія.

Ще одна важлива особливість мультимедійних творів – це інтерактивність. Поняття інтерактивності також не визначене чинним законодавством, незважаючи на те, що воно вживається у кількох десятках нормативних актів. Під інтерактивністю, як правило, розуміють можливість доступу до твору чи іншої інформації в реальному часі, а також можливість внесення змін до інформації та/або вибору одного з визначених творцями продукту варіантів його роботи. Ця властивість відрізняє продукти мультимедія від комп'ютерних програм, які працюють лише визначеним чином і не можуть бути змінені безпосередньо під час їхньої роботи. Те саме стосується і баз даних, які слугують для сприйняття їхнього змісту користувачами, і їх робота будується враховуючи саме таке призначення.

Виходячи з наведених особливостей об'єктів мультимедія, спробуємо визначити їх характерні ознаки. У своїй доповіді щодо “інформаційних магістралей” французький спеціаліст у галузі цифрових технологій Жерар Тирі зазначив три принципових критерії, що характеризують мультимедія: по-перше, єдиний носій, який може бути матеріальним

⁹ Подшибихин Л., Леонтьев К. Продукты мультимедиа: правовые проблемы и экономические перспективы // ИС. Авторское право.- 2003.- №10.- С. 27.

¹⁰ Офіційний вісник України. - 1997.- №41.- Ст. 186.

¹¹ Deprez P., Fachoux V. Lois, Contracts et Usages du Multimédia, Paris, 1999, p. 5.

(CD, CD-ROM, CD-I) або нематеріальним (цифрові мережі, цифрове телебачення); по-друге, цифровий характер даних, отриманих з різних носіїв (паперу, диску, касети) і закумульованих у великій кількості; по-третє, отримання інтерактивних послуг з обробки і передачі інформації, тобто можливість для користувача підтримувати динамічний зв'язок з документом шляхом втручання у порядок подання інформації або обміну нею з іншими за допомогою такого ж засобу зв'язку¹². На наш погляд, для більш повної кваліфікації творів мультимедіа до вказаних особливостей можна додати ще кілька, узагальнивши їх таким чином:

1. Об'єктивно виражені у цифровій формі.
2. Структурна неоднорідність, яка полягає в тому, що вони складаються з різних типів об'єктів: текстових, звукових, графічних, анімаційних, а також відеозображення. Одні з цих об'єктів є творами, що охороняються авторським правом, інші – ні.
3. Внутрішня єдність: незважаючи на структурну неоднорідність, мультимедійні твори є одним твором, який функціонує завдяки своїм логічно взаємопов'язаним складовим частинам.
4. Зберігаються на єдиному або кількох однорідних матеріальних або нематеріальному носії.
5. Є інтерактивними об'єктами, тобто користувач може в режимі реального часу впливати на роботу продукту і обирати один із запропонованих варіантів його роботи.
6. Для використання об'єктів мультимедіа необхідні спеціальні технічні пристрої.
7. Сприйняття цих об'єктів здійснюється користувачем візуально, і, як правило, органами слуху.
8. Сприйняття творів та іншої інформації, що містять продукти мультимедіа, максимально полегшується великою кількістю можливостей, наданих технологією.

Усе більше поширення та використання творів мультимедіа у повсякденному житті вимагають законодавчого визначення правового режиму цього нового виду творів. Однак чіткої позиції ні у науковців, ні у практиків з цього питання немає. Більшість дослідників погоджуються, що твір мультимедіа є твором, створеним кількома авторами. Він складається з частин, кожна з яких може мати самостійне значення. Разом з тим до досліджуваного виду творів можуть входити й інші твори, створені не в результаті спільної творчої праці з іншими авторами мультимедійного продукту, чи сукупність даних, які не були спеціально розроблені для таких творів. На користь такого твердження свідчить іноземна судова практика. Так, Паризький суд вищої інстанції у рішенні від 13 вересня 1999 р. за позовом Союзу творчих фотографів (UPC) та інших осіб до товариства "Видавництво S." вказав та те, що твір мультимедіа, зокрема цифрова енциклопедія, записана на CD-ROM, є переважно колективним твором. Однак, як зауважується у цьому ж рішенні, до складу цього твору можуть входити й інші твори, які не були спеціально створені для нього, а передували його створенню, і були вибрані видавцем без того, щоб їх автори були залучені до розробки твору¹³. Отже, ми не можемо говорити про мультимедійний твір як про виключно колективний. Хоча і до складених творів його віднести не можна, оскільки продукти мультимедіа створюються кількома авторами, спеціалістами у різних сферах, спільна творча праця яких спрямована на отримання чітко визначеного результату. Практична складність чіткої кваліфікації творів мультимедіа є наслідком все тієї ж їх багатогранності та

¹² Цит. за: Deprez P., Fachoux V. *Lois, Contracts et Usages du Multimédia*, Paris, 1999, p. 6.

¹³ *Revue internationale du droit d'auteur*, 1999, №12, p. 27.

багатоманітності.

В юридичній літературі зустрічається декілька поглядів на визначення правового режиму творів мультимедіа. Перший з них полягає у підході до мультимедійних творів як до аудіовізуальних¹⁴. Така позиція обґрунтовується подібністю процесу створення аудіовізуальних творів і творів мультимедіа, подібністю структури твору, до якого входять рухомі зображення та звуковий супровід, можливістю зорового та слухового сприйняття обох видів творів, необхідністю використання технічних засобів для їх. Однак такий підхід не є вдалим з таких міркувань.

Твори мультимедіа, як уже зазначалося, складаються з різних структурних елементів. Якщо аудіовізуальний твір, згідно з даним Законом визначенням, є завжди серією послідовних кадрів (зображень), чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), то мультимедійні твори складаються з різних видів творів та інших даних, виражених у цифровій формі, об'єднаних, як правило, за допомогою комп'ютерної програми. Іншими словами, до аудіовізуальних творів входять тільки візуальна і звукова складові, а до складу мультимедіа, крім зазначених, ще й графічні, текстові, анімаційні та інші.

Ще одна принципова відмінність мультимедійних творів від аудіовізуальних – неможливість глядача, наприклад, кінофільму, за власним бажанням обирати запропоновані варіанти сюжетних ліній твору, що має місце, наприклад, у комп'ютерній відеогрі. Така властивість, як інтерактивність, не притаманна аудіовізуальним творам.

Нарешті, прирівняння продуктів мультимедіа до аудіовізуальних творів необґрунтовано обнадіює творців продуктів мультимедіа у тому, що стосовно них будуть застосовані ті самі презумпції переходу прав, які встановлені для творців аудіовізуальних творів, передбачені статтею 17 Закону. Як зазначають деякі дослідники, у цілому вказані презумпції є історично цілком зрозумілими, однак не зовсім вдалим прикладом законодавчого рішення. Воно дозволяє ввести в якості специфічного суб'єкта авторських прав виробника аудіовізуального твору і автоматично наділити його майновими правами, але зовсім не вирішує питання про порядок урегулювання можливих конфліктів щодо інших творів, які є складовими частинами аудіовізуального твору¹⁵. Крім того, щодо мультимедійних творів практично надзвичайно складно визначити коло авторів, що братимуть участь у його створенні через величезну кількість різновидів таких творів та варіантів їх створення.

У деяких випадках твори мультимедіа прирівнюються за статусом до комп'ютерних програм. Наприклад, французькі суди, як зазначає Андре Люка, не раз відмовляли у наданні авторсько-правової охорони відеогри на підставах, що стосуються комп'ютерних програм¹⁶. Інколи мультимедійні твори розглядають як своєрідні бази даних. Однак, як перший, так і другий підходи є поверховими і грішать вибірковістю, за якої ціле зводиться до якоїсь окремої його частини.

Ототожнення творів мультимедіа та комп'ютерних програм можливе тільки у разі, якщо програми визнаються як одна з складових мультимедіа, але аж ніяк не зводяться єдино до цієї програми. Одним з головних аргументів прихильників надання творам мультимедіа статусу програм для комп'ютерів є те, що для цих обох видів творів об'єктивна форма

¹⁴ Див., напр.: Куликова Е.В. Влияние новых технологий на развитие авторского права и смежных прав: Автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.03/ МГИМО МИД РФ – М., 2001.- С. 7.

¹⁵ Подшибихин Л., Леонтьев К. Продукты мультимедиа: правовые проблемы и экономические перспективы // ИС: Авторское право.- 2003.- №10.- С. 12.

¹⁶ Люка А. Авторское право и цифровые компьютерные технологии (электронная среда).- М., 2002.- С. 26.

вираження є однаковою. Проте, як зазначає французький дослідник П'єр Сірінеллі, з того лише факту, що продукти мультимедіа знаходяться на цифровому носіїві, зовсім не випливає необхідність застосування до них спеціального режиму комп'ютерних програм. Навіть коли мова йде про важливу частину продукту, програмна складова не може нівелювати інші елементи¹⁷. Багатогранна природа мультимедійних продуктів унеможливує їх охорону як літературних творів, хоча є цілком прийнятною для програм.

Справді, до складу продуктів мультимедіа, як уже зазначалося, входять як бази даних, так і комп'ютерні програми. Однак вони є лише частиною мультимедійного твору, хоча й важливою, але ця частина не відображає усієї різноманітності твору в цілому, не володіє усіма його властивостями. Характеристики і можливості мультимедіа виходять далеко за межі тільки програм для ЕОМ чи баз даних.

Цей висновок підтверджується і визначеннями, наведеними у статті 1 Закону. Твори-складові бази даних включені в неї з єдиною метою - ознайомлення з їхнім змістом або іншого їх сприйняття користувачем. Найбільша цінність баз даних полягає саме у їхньому змісті, який складають їхні твори-складові. Цінність же мультимедіа полягає у них самих, а не у змісті творів, що входять до їх складу. Твори-складові мультимедіа важливі лише тим, що дають можливість працювати твору в цілому, та виконувати функцію, для якої він створений – освітню, розважальну, рекламну тощо.

Відрізняється й процес створення баз даних від процесу створення продуктів мультимедіа. Якщо при створенні баз даних творчий характер проявляється у підборі та розташуванні її складових частин, то при створенні продуктів мультимедіа має набагато ширший і різноманітніший характер. Творчий рівень останніх є більш високим і потребує для їх розробки більших творчих зусиль.

Порівнюючи бази даних з творами мультимедіа, хотілося б звернути увагу ще на такий момент. Якщо застосувати до мультимедіа режим баз даних, то слід визнати і можливість їх охорони правом *sui generis*. А це означає, що їхній виробник має право заборонити вилучення і/або повторне використання всієї або значної частини змісту такої бази, незважаючи на оригінальність такої частини чи мети такого вилучення. Така ситуація є, звичайно ж, неприпустимою.

Усе це не дає змогу розглядати твори мультимедіа ні як комп'ютерні програми, ні в якості бази даних.

У зарубіжній літературі досить часто зустрічається порівняння творів мультимедіа зі складеними творами та творами, створеними у співавторстві. Крім того, французькі автори порівнюють новий вид об'єктів авторського права з колективними творами – особливим видом, який відсутній у нашому авторському праві, і є подібним до збірників творів¹⁸. Однак зведення статусу мультимедіа до якогось одного з цих видів було б однобоким і не дало б можливості повністю відобразити усю їх неоднорідність. Створені у творчій співпраці кількох авторів, мультимедіа не можуть розглядатися як складених творів, оскільки така співпраця є набагато більш складною і різноманітною, ніж проста робота з підбору і розташування творів, хоча деякі їх складові створені саме таким чином. Поєднуючи в собі як твори, що існували раніше і були створені для інших цілей, так і спеціально створені для них, поняття мультимедіа виходить за межі творів, що створені у співавторстві.

¹⁷ Sirinelli P. Industries culturelles et nouveaux techniques (rapport présenté au Ministère de la Culture et de la Francophonie), Paris, La Documentation française, 1994, p. 97.

¹⁸ Див., наприклад: Deprez P., Fachoux V. Lois, Contracts et Usages du Multimédia, Paris: Dixit, 1999, p. 6; Marron J.-P. Multimedia, contribution et rétribution des auteurs.// Legicom, 1996, №12, p.65.

Що ж до вже згадуваних спроб французьких дослідників розглядати новий вид творів як колективний твір у розумінні статті 113-2 Кодексу інтелектуальної власності Франції, то вони самі зазначають неможливість визнання мультимедійних творів колективними внаслідок відсутності взаємодії між деякими учасниками творчого процесу, що виключає обов'язкову в цьому випадку "intimité spirituelle" (спільність натхнення), а також відсутності "промоутера-координатора", який організовує усю роботу по створенню нового твору¹⁹.

Враховуючи, що концепція мультимедіа не вписується ні в одну з існуючих категорій творів, найбільш логічним на наш погляд, було б у цій ситуації вирішувати питання, які виникають при використанні цієї категорії творів, виходячи з загальних положень авторського права. Звичайно, така відповідь на поставлене питання не є ідеальною з точки зору її простоти, однак вважаємо, що вона найбільш повно відображає сьгоднішні реалії. Судам буде досить складно вирішувати справи про порушення авторських прав щодо даної категорії творів. Уявляється, що у такому випадку суду для визначення правового режиму мультимедійних творів слід установити обставини, за яких було створено конкретний твір, характер вкладу кожного з розробників, наявність керівника або координатора проекту створення твору, характер кожної з частин твору, як творчих, так і нетворчих, обставини створення таких частин, а також інші фактичні обставини, що мають значення для справи.

Незважаючи на твердження деяких авторів про необхідність установлення різних правових режимів для різних об'єктів авторських прав²⁰, ми вважаємо, що у цьому випадку було б правильніше не встановлювати такого режиму. В іншому випадку постає необхідність визначити саме поняття мультимедіа, що, як ми бачимо, досить складно через багатогранність цієї категорії творів. Справді, як відмічається у юридичній літературі, необхідності виступати на захист створення в авторському праві ще однієї, нової категорії, яка складалася б з мультимедійних творів, немає, оскільки для цього відсутні юридичні або економічні підстави²¹. Цього не слід робити і з огляду на все більш швидкий розвиток технологій, що призводить до постійної зміни концепції мультимедійних творів. Інакше ми будемо змушені, за висловом французького дослідника Андре Люка, "бігти наввипередки з технічним прогресом"²².

Принцип визначення правового статусу мультимедійних творів, ґрунтуючись на загальних положеннях авторського права, хоч і є, на наш погляд, найбільш оптимальним, проте не розв'язує усіх проблем, пов'язаних з використанням цієї категорії об'єктів авторського права. І саме вказані питання стануть предметом наших подальших наукових розвідок.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 5 від 10 грудня 2004 року)*

¹⁹ Люка А. Авторское право и цифровые компьютерные технологии (электронная среда). - М., 2002.- С. 27.

²⁰ Леонтьев К.Б. Проблемы развития авторского права в современных технологических условиях: Автореф. дис...канд. юр. наук: 12.00.03 / Ин-т междунар. права и экономики им. А.С.Грибоедова.- М., 2003.- С. 8.

²¹ Милле А. Правовой статус мультимедийных произведений // Бюллетень по авторскому праву.- 1998.- Т. XXI.- №2.- С. 32-34.

²² Люка А. Авторское право и цифровые компьютерные технологии (электронная среда).- М., 2002.- С. 27.